

ըմբռնելի դարձուածներ. բնական լինի ազատ տեսակ տեսակ խրթին ճոճուան բառերից և մանաւանդ անտեղի գաւառաբանութիւններէց և գոեհարանութիւններէց: Պէտք է չմոռանալ որ շատ մեծ տարբերութիւն կայ ժողովրդական և զոնհկական բառերի մէջ և որ Տիրօջ խօսքի տրութիւնը անվայել արտայայտութիւններով անարգել ոչ որի իրաւունքը չէ: Ա. Գրքի ոճին հետեւելը կարող է այդ դէպքում շատ անտեղութիւններէց պահել, միայն թէ հետեւողութիւնը կուրօրէն բառացի դարձուածներ կրկնելով չլինի այլ նոցա ոգուն համաձայնելով: Լեզուին գեղեցկութիւն, ներդաշնակութիւն և ոյժ տալ երբէք անփոյթ առնելու չէ. քարոզի յաջողութիւնը մեծ կախումն ունի դորանից:

Անգղիայում քարոզը սովորաբար կարգում են, սակայն բերան տեսելու առաւելութիւնները յայտնի են, և մեր մէջ, ինչպէս ամեն տեղ, դա այնպիսի ընդհանուր սովորութիւն է, որ պաշտպանութեան կարիք չունի. Քարոզի միջոցին կանգ չառնելու համար լաւ է գրածը բառ առ բառ բերան անել, բայց որպէս զի կենդանի խօսքը սերտած դասի չփոխուի՝ հարկաւոր է նախ իրական մասը, բովանդակութիւնը մօրի մէջ ամփոփել, ապա բառերի վերայ ուշադրութիւն դարձնել: Յայտնի է թէ քարոզի ներգործութիւնը որչափ կախումն ունի արտասանութիւնից, շատ վարժութիւն և տակտ պէտք է, որպէս զի իւրաքանչիւր խօսք իւր իմաստին համապատասխան արտայայտութիւն գտնէ: Հարկաւոր է նախ, որ իւրաքանչիւր ունկնդիր առածը լսել կարողանայ, բայց դորա համար բարձր խօսելը միայն բաւական չէ. անտեղի կանչառելը ընդհակառակն շատ անգամ խանգարում է լսողութեան. հարկաւոր է իւրաքանչիւր խօսքը, իւրաքանչիւր տառ պարզ արտասանել, ծանր, բայց բնական չափերը պահելով, տաքանալ միայն ուր պէտք է և ուր անկողծ զգացումներէց է դա յառաջ գալիս. շեշտել բառերն ու նախադասութիւններն այնպէս, որ կարեւորն երկրորդականի մօտ աչքի ընկնի:

Արտաքին շարժումները շատ կարեւոր են խօսքին կենդանութիւն տալու համար, միայն պէտք է բնականութեան և վայելչութեան սահմաններէց դուրս չելնեն:

Կ. Ա.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ

1. ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

Այն զարմանալի հոգևոր զինուորութիւնը, որ դարերից ի վեր կազմել է պապական եկեղեցին, ամենայն տարի նորանոր փորձեր է անում Հռովմի քահանայապետութեան իշխանութիւնը տարածելու և ամրապնդելու:

Մի կողմը թողնելով այն անընդհատ ձգտումներն արտայայտութիւնը, որով պապը ցանկանում է վերականգնել 1870 թուից ի վեր իւր կոյրքած մարմնաւոր իշխանութիւնը, մեծ հոգս է տարուում այժմ պապի եկեղեցական իրաւասութիւնը տարածելու մասին:

Արևմտեան երկրներում պապը հետզհետէ կորցնելով իւր յենակետերը, աչք է ձգել արևելքի վերայ:

«Արարատի ընթերցողներին յայտնի է արգէն պապի անցեալ տարուան առաջին շրջաբերականը (Præclara Gratulationis), որով արևելեան եկեղեցիք հրաւիրուում էին միանալու լատին եկեղեցու հետ: Այս հովուականին յաջորդեց և գործնական փորձը, արևելեան միացեալ եկեղեցիների ներկայացուցիչների ժողովը:

Այս ժողովին յաջորդեց Լեոն ԺԳ. պապի երկրորդ նշանաւոր հովուականը, որ իւր սկզբի բառերից առնուած անունով «Dignitas ecclesiarum orientalium» («Պատիւ արևելեան եկեղեցեաց») է կոչուում:

Այս հովուականը մի շատ նշանաւոր վաւերաթուղթ է, որովհետեւ սրանով միանգամ ևս ապացուցանուում է, թէ լատին եկեղեցին որոշ նպատակների հասնելու համար չէ խորշում և այնպիսի միջոցներից, որոնց նա դարերի ընթացքում հակառակ է ընթացել: Այդ պապական կոնդակը արդարապէս առաքելական «սահմանադրութիւն» անունն է ստացել, որովհետեւ դրա մէջ որոշուած են այն զիջումները, որ Պապական եկեղեցին անում է միացող եկեղեցիներին:

Լատին եկեղեցին, որ դարերի ընթացքում հակառակել է ազգային եկեղեցիների գոյութեան, ազգային լեզուների գործածութեան, այժմ հրապարակաւ յայտնում է, որ կամենում է օտար եկեղեցիների ինքնուրոյնութիւնը ճանաչել իւր իսկ գերիշխանութեան տակ:

Եթէ ամսաթերթիս էջերը ներեն, առաջ կը բերենք այդ սահմանադրութեան կէտերը, սակայն պէտք է աւելացնենք, որ ինչպէս այլ արևելեան

եկեղեցիք, նոյնպէս և Հայաստանեայց եկեղեցին, շատ են լսել այդպիսի խոստումներ և միշտ յուսախաբ են եղել, նորագոյն փորձերից զիտենք, թէ ինչքան աղէտներ են ծնել Հայ ազգի համար միանգամ հաստատուած իրաւունքների ժխտումից Հաստատների և Ազարեանների ձեռքով:

Ահա այս իսկ անհատարմութեան հռչակն է, որ կ'արգելէ արեւելեան քրիստոնեաներին հաւատալ պապական խոստումներին:

Եայտնի է՝ թէ ի՞նչքան համերաշխ և միաբան է կաթողիկ եկեղեցականութիւնն և ի՞նչպէս հաւատարիմ, կոյր հնալանդ լատին կղերը, ուստի և զարմանալի չէ, որ պապի քարոզած խաղաղութեան և միութեան հրաւերն այսօր արձագանգէ գտնուած աշխարհիս չորս կողմում: Լատին եկեղեցականները, որ յայտնի են իրենց հետեղական արհամարհանքով դէպի միւս դաւանութիւնները, որոնց նրանք ամենքն էլ նղովումէին ցարգ, այժմ սկսել են միութեան հրաւիրել, շոյել և ակնարկել, որ Հռոմից դուրս էլ փրկութիւն կարող է լինել: Այս ձայնը լսուում է այժմ թէ քարոզների, թէ հովուականների և թէ հրապարակագրութիւնների մէջ:

—

Որ « առաքելական սահմանադրութիւնը » ծրնունդ չէ միմիայն եղբայրսիրական առաքինութեան, որ պապը զիջումներ անելով զանազան ազգային եկեղեցիներին միմիայն եկեղեցու միութիւնը աչքի առաջ չունի, ամենալաւ կերպիւ ապացուցանում է Մակեդոնիոյ Պուկուշ քաղաքի բոլոր պապականների դարձը դէպը իրենց մայրենի եկեղեցու գիրկը: Ինչպէս ամենուրեք, այնպէս էլ Մակեդոնիայի Պուկուշ քաղաքի լատինածէս բոլորները զգուշելով լատին կղերի ագահութիւնից և անիրաւ հալածանքներից, քանիցս դիմել էին Հռոմի ներկայացուցիչներին, բայց բաւականութիւն չէին ստացել: Իրենց ազգային և տեղական իրաւունքները պաշտպանելու համար այս օրերս Պուկուշ քաղաքի եպիսկոպոս Մլադենովը իւր ամբողջ հօտի հետ դարձաւ բոլոր եկեղեցու գիրկը և ճանաչեց Մակեդոնիոյ բոլորարական էկզարքիոսի գլխաւորութիւնը փոխանակ Հռոմի պապի:

Հին ԿԱԹՈՒԼԻԿՆԵՐ:

Այս անունն է կրում կաթողիկ եկեղեցու նորագոյն հերձուածը, որ տեղի ունեցաւ 1871 ից յետոյ, առաջնորդութեամբ Միւնխենի համալսարանի նշանաւոր ուսուցչապետ և աշխարհահռչակ աստուածաբան Դեօլլինգերի:

Հին կաթողիկների նպատակն է հրաժարուելով նորահնար վարդապետութիւններից ու դաւանութիւններից, վերականգնել եկեղեցական ընդհանրական կամ իսկական կաթողիկէ վիճակը: Այս եկեղեցին առ այժմ թէպէտ և քիչ հետեւողներ ունի, սակայն դորա հետեւողները մեծաւ մասամբ կրթուած և գիտնական դասակարգիցն են: Հին կաթողիկները մի համերաշխ բանակ են կազմել բոլոր ազգերին պատկանող դաւանակիցներից և տարէջ տարի զօրաւոր մարտ են մղում կաթողիկութեան դէմ:

Հին կաթողիկների գլխաւոր յատկանիշներից մէկն էլ նրանց անխտրականութիւնն է, որով վերաբերում են առհասարակ դէպի քրիստոնեայ, մանաւանդ հին քրիստոնեայ եկեղեցիք:

Հին կաթողիկներն ամենայն տարի համաժողովներ են կազմում Եւրոպայի զանազան կենդրոններում, ուր քննութեան են առնում լատին եկեղեցու զեղծումները, նախընթաց տարուն համաժողովը տեղի ունեցաւ Հոլլանդայի Ռոտտերդամ քաղաքում: Այս եկեղեցու բերանն է « Միջազգային աստուածաբանութեան հանդէսը », ուր հիւրընկալուում են ոչ միայն արեւմտեան, այլ նաև արեւելեան աստուածաբանների յօգուածները:

ՕՐԹՈՂՈՔՍ ԵԿԵՂԵՑԻ:

Արեւելքում եղած օրթոդոքսների թիւն հաշուում են 25 000 000, սրանից 16—18 միլիոն սլաւոններ և ռուսներ են, 6—7 միլիոն էլ յոյն, արաբ, ասորի և այլ ազգեր: Արեւելեան Օրթոդոքսները ենթակա են 15 ինքնագլուխ եկեղեցական վարչութեանց, Այդ եկեղեցական գլխապետութիւններն են.

1. Կ. Պոլսի, Ալեքսանդրիայի, Անտիոքի և Երուսաղէմի պատրիարքութիւնները յոյն պատրիարքներով:
2. Եկեղեցու Արքեպիսկոպոսութիւն Կիպրոսի և Սիրիայի (նոյնպէս յոյն):
3. Հելլենական եկեղեցու վարչութիւնը:
4. Սլաւեան եկեղեցիների նախարապետութիւնները: Սերբիական — չեռնոգորիական, կառլովիցեան, ռոսիական և հերցգովինական, բուկովինա — գալմատական, ռուսինիական և բոլղարական:

1. ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԿԱՄ Կ. ՊՕԼՍԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԻՒՆ:

Յունուարի 20-ին տեղի ունեցաւ յունական նոր պատրիարքի ընտրութիւնը Կ. Պոլսում: Ընտրուած է Անթիմոս Է., որ ցարգ առաջնորդ էր Կա-

լեմնիոյ թեմիս, Անթիմոս պատրիարքի ընտրութիւնը սուլթանը վաւերացրեց, վաւերացումից յետոյ նոր պատրիարքը ներկայացաւ սուլթանին, ապա դարձաւ Ֆէնէրի պատրիարքարանն, ուր տեղի ունեցաւ պատրիարքական գահն ամբառնալու հանդէսը:

Նորընտիր պատրիարքը ծնուած է 1829 ին, ծնողները նրան կամենում էին աշխարհական կեանքի համար պատրաստել, բայց ինքը բնական հակումն ունենալով կրօնական կեանքի, յոնիական կըղզիների առաջնորդ Յովհաննիկիոս եպիսկոպոսի խնամոց շնորհիւ անձնատուր եղաւ կրօնական ուսմանը: Ների և Խալկիի աստուածաբանական դպրոցն աւարտելով՝ կրօնաւոր դարձաւ:

«Յազագոս աստուածութեան Տեառն Մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» վերնագրով շարագրութիւնը հըրատարակելուց յետոյ որ ուղղուած էր Ռընանի յայտնի գրուածքի դէմ, արժանացաւ աստուածաբանութեան վարդապետութեան և դասատու կարգուեց Զոսիմեան դպրանոցում: 1869 թուին եպիսկոպոս ձեռնադրուեց և հետզհետէ վարեց շատ թեմերում՝ առաջնորդական պաշտօն: Նորընտիր պատրիարքն յայտնի է իւր խաղաղասիրութիւնով և խիստ բարեպաշտութեամբ:

Մակեդոնիոյ օրթոդոքսները մէկը միւսի հետեւից ցանկութիւն են յայտնում յունական լուծը թօթափելու իրենց վրայից, Տիեզերական յոյն պատրիարքները միշտ առաջնակարգ տեղ են տալիս յունական ազգային ձգտումներին և ճնշում են բողղար, սերբ և ռումինացի յունադաւաններին: Այս ճնշումից արդէն ազատուեցան բողղարները, որոնք անկախ եկղարքոսութիւն կազմեցին տաճիկ կառավարութեան թոյլտուութեամբ: Այսպէս կոչուած բողղարական հերձուածը դեռ շարունակում է զբաղեցնել տիեզերական պատրիարքարանին, որ միջոցներ է փնտռում իւր խլուած իրաւունքն յետ ստանալու:

Բողղարացոց օրինակը քաջալերել է սերբերին և ռումիներին, որոնք խնդիր են յարուցել իրենց մայրենի լեզուով ժամասացութեան իրաւունք ստանալու մասին: Պատրիարքարանը մերժել է այս արդարացի պահանջն և ինչպէս հեռագիրն հաղորդում է, արդէն իսկ սերբերին հրաման է գնացել կառավարութեան կողմից, որ հպատակեն պատրիարքարանի կարգադրութեան: Աներև է, որ այսպիսի վիճակը երկար չէ կարող տևել:

2. ՌՈՒՍՍԻԱ ԵՒ ԵՂԵՑԻՍ.

Յունուարի 22-ին հանդիսաւոր կերպիւ տօնուեցաւ Մոսկուայում ռուսական առաքելութեան

(միսսիոնարական ընկերութեան) 25 ամեայ գործունեութեան յօրելեանը, Այս ընկերութեան հիմնադիրն է Մոսկուայի մետրոպոլիտ Իննովկենտիոսը, որի անուան յիշատակն յաւերժացնելու համար որոշուեցաւ երկու առաքելական կայան հիմնել Անգլո-ալիան շրջանում: Յօրելեանի օրուան յիշատակն անմահացնելու համար մշտուած է Պոկրովի վանքին կից մի առաքելութեան դպրոց բանալ:

Այս առաքելութեան ընկերութեան հաշուից երեւում է, որ անցեալ տարի անդամների թիւն է եղել 12,735, իսկ ընկերութեան դրամագումարը 1,429,054 ռուբլի, որից 1894 թ. ծախսուել է 225,846 ռուբլ:

Այդ տարուան ընթացքում Ալտայեան շրջանում մկրտել են 352 կռապաշտների և 8 մահմետականի, իսկ Ճափոնիայում 1,182 անձանց:

Ռուսաց առաքելութիւններից յաջողագոյնը Ճափոնականն է, ուր 220 եկեղեցական համայնք կան 21,239 անդամ ունեցող:

*
* *

Ռուսաստանի թեմերում հետզհետէ քաղաքակրթական հաստատութիւնները բազմանում, բացի եկեղեցական դրագարաններից, շատ թեմերում հաստատուում են այժմ եկեղեցական հնագիտական ընկերութիւնների թանգարաններ:

*
* *

Հրէաներին ռուս եկեղեցու դիրքն ընդունելու ձեւը գոհացուցիչ չը համարելով առանձին մասնաժողով էր կազմուած Վելնայում այդ խնդիրը քննելու: Արդ լսուում է՝ թէ այդ մասնաժողովը նոր կանոն է մշակել հրէից համար, որի զօրութեամբ օրթոդոքս մկրտուիլ ցանկացողը պէտք է մի յայտնի հրահանգիչ եկեղեցականի հսկողութեան տակ դառնար և եթէ քրիստոնավայել ընթացք ցոյց տայ, միայն այն ժամանակ արժանանայ մկրտութեան:

ԱՆԳԼԻԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՍ.

Հոգովի պապի ազդեցութիւնից դուրս եկած եկեղեցիներից անգլիկան կամ եպիսկոպոսական եկեղեցին դարձեալ աւելի մերձաւորագոյնն է կաթոլիկ եկեղեցուն, քան միւս բողղարական եկեղեցիք: Պապը եկեղեցիների միութեան գաղափարով տոգորուած ամեն կողմը դաշնակիցներ է փնտռում սկսած Ամերիկայից մինչև Երուսաղէմ: Ինչպէս եւրոպական լրագիրներն հաղորդում են՝ Լ.Լ.ՈՆ ԺԳ. պապին այժմ առանձնապէս զբաղեցնում է անգլիկան եկեղեցին, ուստի և նա յանձնարարել է Վոգան

կարգենալին, որ այդ մասին իրեն զեկուցումն տայ, Առգան կարգինալի տուած զեկուցումն ամենէն նպաստաւոր չէ այդ խնդրին, սակայն պապը չէ կրտրել իւր յոյսը և չը նայելով Անդլիոյ կաթողիկոսներին հովուի խորհրդին, նա մտադիր է եպիսկոպոսական եկեղեցուն հրաւեր կարգալ և այդ հրաւերի մէջ հաւանութիւն տալ եպիսկոպոսական եկեղեցու ձեռնադրութեան առաքելական լինելուն, Այդ մասին պապը հրամայել է եկեղեցական խորհրդին հետազոտութիւններ անել և իրեն զեկուցանել:

Ն. Բ.

ՌՈՒՍԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ԱՂԷՔՍԱՆԻԴ Գ. ԿԱՅՍԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿ.

Ռոքիսսոր Նիկոլայեւսկին ուսաց «Եկեղեցւոյ համաւարեր»-ի անցեալ 1894 թուի վերջին վեց համարներում մի ընդարձակ յօդուած է գետեղել, ուսաց եկեղեցու բարդաւաճման մասին ի Տէր հանգուցեալ Աղէքսանդր Գ-ի կայսերութեան շրջանում: Այդ յօդուածը, մանաւանդ նրա վերջին մասը, շատ հետաքրքրական տեղեկութիւններ է հաղորդում ուս հոգեւորականութեան գործունէութեան մասին, որոնք անշուշտ շահեկան կը լինին նաև «Արարատ»-ի ընթերցողների համար, ուստի և քաղուածօրէն առաջ ենք բերում այստեղ:

Ռուսաց եկեղեցին և հոգեւորականութիւնը հանգուցեալ կայսրի առանձին հոգածութեան առարկա է եղել միշտ, իսկ ուս հոգեւորականութիւնը մի այսպիսի զօրեղ հովանաւորի առաջնորդութեամբ աշխատել է ի դերն չհանել իւր վրայ գրուած յոյսերը: Այդ զօրեղ շարժումից անմասն չէր, մանաւանդ ամենագլխաւոր նպատաւն իսկ էր ուսաց սինոդը, որ 1881 թուի մարտի 1-ից յետոյ իւր շրջաբերականներով ուղղութիւն և ընթացք էր տալիս գործին, նրա օրինակին հետեւեցին նա և թեմական առաջնորդները, որոնք հովուական շրջաբերականներով խորհուրդներ սկսան տալ իրենց ստորադերձներին, քաջալերել և գործի հրաւիրել:

Այդ շրջանում ուս եկեղեցականները առանձին ուշադրութիւն դարձրին քարոզի վերայ, բազմաթիւ քարոզներ հրատարակեցան, քարոզը լրացուած էր և մամուլի մէջ, քարոզ էին ասում եկեղեցիներում թէ ժամատացութիւնից առաջ և թէ ժամատացութիւնից յետոյ, այդ բաւական չէ, քարոզներ էին ասում նա և եկեղեցուց դուրս, մասնաւոր աներում, ժողովարաններում, Եւ ժողովուրդը սիրով յաճախում էր այդ քարոզներին:

Բացի սրանից առանձին ընկերութիւններ կազմուեցան իրենց ընթերցանութիւններ և դաստիարակութիւններ անելու համար, Այդպիսի ընկերութիւնների մէջ աչքի է ընկնում Պետերբուրգի ընկերութիւնը, որ 1881 թ. ապրիլի 4-ին հիմնուեց, Այդ ընկերութիւնն արդէն երկու եկեղեցի ունի շինած, իսկ

նրանց մօտ էլ առանձին շինութիւն կրօնական ընթերցումներ, զրոյցների և ձրի գրադարանի համար:

Հոգեւորականութիւնը իւր ուշադրութիւնը ամենից աւելի դարձրեց իրենց—եկեղեցւոյ և դպրոցի—ի նկատմամբ, որոնք իրենց հոգեւորականութիւնը դեռ 1836 թուից Բարձրագոյն հրաւեր էր ստացել ամենայն տեղ եկեղ.—ծրական ուսումնարաններ բաց անելու և մինչև 1865 թիւր բաւական աջողութեամբ էլ գործն առաջ էր տանում: Բայց այդ թուից յետոյ հոգեւորականութեան ու լուսաւորութեան միջնորդութեան մէջ ծագած տարաձայնութիւնների պատճառով, հոգեւորականութեան ուսումնարանական գործունէութիւնը սահմանափակուեց, այնպէս որ 1865 թուին հոգեւորականութեան ձեռին գտնուած ուսումնարանների թուից, որ 21,000-ի էր հասնում 1881 թուին միայն 3000 էր մնացած, Բայց 1881 թուից հոգեւորականութիւնը հրաւեր ստացաւ ոչ միայն մասնակցել կրթական գործին, այլ և տիրապետող ազգեցութիւն ձեռք բերեց սաներին կրօնական ուղղութեամբ կրթելու համար, Թէև այդ ժամանակուայ լուսաւորութեան միջնորդ բարոն Նիկոլային դէմ էր այդպիսի ուղղութեան և միջնորդների խորհրդում աշխատում էր, որ կրօնի դաստատութիւնը աշխարհական ուսուցիչների և ուսուցչուհիների յանձնուի, բայց և այնպէս նրա առաջադրութիւնը մնաց առանց հետեւանքի և հոգեւորականութիւնը գերակիւ ազգեցութիւն ստացաւ: Այդ որոշումը հաստատուեց 1882 թուի յունուարի 26 Բարձրագոյն հրամանով և խնդրի մշակումը յանձնուեց ուսաց սինոդին, 1881 թուի յունուարի 13-ին Բարձրագոյն հաճութեամբ հաստատուեցան սինոդի մըշակած «Եկեղեցական ծխական ուսումնարանների կանոնները», որոնք անմիջապէս միաժամանակ գործ դրուեցան բոլոր թեմերում: Այդ կանոնները որոշում են եկեղ.—ծխական ուսումնարանների նպատակը, որ է հաւատոյ գիտելիքներ տալ աշակերտներին, Աւսումնարանները երկու կարգի են. միջառան—երկու տարուայ դասընթացով և երկրասեան—չորս տարուայ դասընթացով, Աւանդելի առարկաներն են 1) կրօն.—աղօթքներ, սուրբ գրոց պատմութիւն, ժամատացութեան բացատրութիւն և համառօտ հաւատապատում: 2) եկեղեցական երգեցողութիւն, 3) եկեղեցական և գործածական գրեանց ընթերցանութիւն և գրութիւն, 4) թուարանական տարրական ուսումն, Երկրասեան դպրոցներում բացի գրանից աւանդուած էր նա և Ռուսաց համառօտ պատմութիւն, Այդ բոլորի համար առանձին առանձին ծրագիրներ կան հրատարակուած, իսկ ուսումնարանների կազմակերպութիւնն ու առարկաների դասաւանդութիւնն ամբողջովին յանձնուած է հոգեւորականութեան և, մասամբ միայն հոգեւորականների որդոց, եթէ նրանք աւարտած էին որ և է հոգեւոր սեմինարիա կամ թեմական (արական կամ աղջկանց) ուսումնարան, Սակայն գործի աջողութեան համար հարկաւոր էր, որ դասատու հոգեւորականները գէթ մասամբ ծառօթ լինէին մանկավարժութեան, Եւ ահա որպէս զի հոգեւորականներից մանկավարժներ պատրաստուին, 1885 թուին սեմինարներին կից փորձնական տարրական դպրոցներ բացուեցան, ինչպէս և մի քանի աղջկանց թեմական ուսումնարաններին կից, ստորին կարգի եկեղեցական դպրոցներ հիմնուեցան, Մենայն նպատակով